

Інформаційна довідка
щодо законодавчої бази мінімізації корупційних ризиків та розбудови
системи комплаєнсу
(у контексті рекомендацій Європейської Комісії)*

***Анотація.** В інформаційній довідці представлено огляд законодавчого забезпечення мінімізації корупційних ризиків та розбудови системи антикорупційного комплаєнсу в Україні, розкрито її зміст відповідно до міжнародних стандартів. Узагальнено досвід іноземних держав щодо правового регулювання системи антикорупційного комплаєнсу, також проаналізовано стан виконання Україною рекомендацій Європейської Комісії щодо удосконалення законодавства в частині мінімізації корупційних ризиків загалом та шляхом розбудови системи антикорупційного комплаєнсу, зокрема.*

***Ключові слова:** корупція, комплаєнс, міжнародні стандарти, управління ризиками, протидія, Дорожня карта, рекомендації.*

Вступна частина.

Визначальними факторами довгострокового успіху України є надійні інституції та низький рівень корупції, про що неодноразово наголошувалось як українськими, так і іноземними експертами (CEPR «Center for Economic Policy Research»)¹. На переконання Голови Верховної Ради України Руслана Стефанчука: «Для майбутнього нашої держави питання протидії корупції з кожним роком стає все важливішим, адже влітку цього року Україна набула статусу кандидата на членство в ЄС. Корупції однозначно не повинно бути місця в нашому житті. Сьогодні ми маємо докласти максимум зусиль для очищення сфери господарювання від її проявів. Це забезпечить додаткові ресурси, які зараз так необхідні в боротьбі з державою-агресором»².

Створення та впровадження в повсякденну практику підприємств та організацій усіх форм власності ефективного комплаєнсу як дієвої системи запобігання виникненню корупційних ризиків в Україні має не лише економічне, а й глибоке морально-етичне та міжнародне значення, адже через об'єктивний брак власних коштів основними фінансовими донорами України, як очікується, виступатимуть окремі іноземні держави, міжнародні фінансові та благодійні інституції. Саме повна прозорість і максимальна ефективність використання міжнародних ресурсів у ході відновлення України стане наочним свідченням практичної реалізації підтримки України та глибинної налаштованості українського суспільства й політикуму на впровадження в повсякденну практику цивілізованих, законодавчо внормованих економічних механізмів, очищених від корупційних ризиків.

Актуальність законодавчого забезпечення розбудови системи антикорупційного комплаєнсу зумовлена необхідністю виконання рекомендацій

¹ Відбудова України: принципи та політика. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/rebuilding-ukraine-principles-and-policies>

² Стефанчук Р. О. Ми маємо докласти максимум зусиль для очищення сфери господарювання від проявів корупції. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyina/231501.html>

Європейської Комісії (далі – ЄК), представлених у Звітах про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2023³ та 2024 років⁴.

Із метою забезпечення виконання Україною взятих на себе зобов'язань з імплементації Рекомендацій Ради Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях та мінімізації корупційних ризиків прийнято Закон України *«Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав»* № 4111-IX від 04.12.2024, яким запроваджено додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру для юридичних осіб, а саме: тимчасове обмеження діяльності (брати участь у публічних та оборонних закупівлях, користуватися ліцензією тощо) і тимчасове обмеження в отриманні прав та/або переваг (одержувати будь-які пільги та активи від держави й територіальної громади, отримувати державну допомогу тощо).

Варто відзначити, що питання удосконалення антикорупційного законодавства, зокрема щодо розбудови системи комплаєнсу, перебувають у центрі уваги Дослідницької служби Верховної Ради України та відображені в Концепції розвитку законодавства щодо мінімізації корупційних ризиків під час відновлення України та розбудови системи комплаєнсу⁵ та Парламентському дослідженні щодо правових засад використання інформаційних технологій у протидії корупції в контексті європейської інтеграції України⁶. Окрім цього, Дослідницька служба Верховної Ради України на постійній основі готує огляди (путівники *acquis* ЄС)⁷, які містять систематизовану інформацію щодо прийнятих актів ЄС, ілюструють тенденції розвитку *acquis* та актуальні питання для держав-членів ЄС.

Законодавче забезпечення мінімізації корупційних ризиків шляхом розбудови системи антикорупційного комплаєнсу є критично важливим для успішної реалізації державної антикорупційної політики як умови європейської інтеграції України.

Основна частина.

³ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2023 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en?prefLang=uk

⁴ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf

⁵ Концепція розвитку законодавства щодо мінімізації корупційних ризиків під час відновлення України та розбудови системи комплаєнсу. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rzpravsud/73641.html

⁶ Парламентське дослідження щодо правових засад використання інформаційних технологій у протидії корупції в контексті європейської інтеграції України. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/parliam_rs-pravsud/76002.html

⁷ Дослідницька служба Верховної Ради України. Путівник *acquis* ЄС (Євродайджест). Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/analytical_periodical/75739.html

Основоположні принципи мінімізації корупційних ризиків та розбудови системи антикорупційного комплаєнсу закріплені на міжнародному й національному рівнях. Основні правові акти у досліджуваній сфері:

Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях 1997 року ⁸
Конвенція ООН проти корупції 2003 року ⁹
Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією ¹⁰
Директива (ЄС) 2024/1760 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про комплексну перевірку корпоративної стійкості ¹¹
Директива (ЄС) 2024/1640 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2024 року про механізми, що мають бути запроваджені державами-членами для запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей або фінансування тероризму ¹²
Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами ¹³
Директива (ЄС) 2018/1673 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2018 року про боротьбу з відмиванням грошей кримінально-правовими засобами ¹⁴
Директива (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу ¹⁵
Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII ¹⁶
Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, затверджена Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20.06.2022 № 2322-IX ¹⁷

Поняття «комплаєнс» (у перекладі з англійської – згода, відповідність) пов’язане з розвитком корпоративної культури та означає правильне функціонування всіх процесів у точній відповідності із законом і правилами, прийнятими в компанії. Антикорупційний комплаєнс розглядають як систему заходів щодо управління ризиками недотримання вимог законів України та

⁸ Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях від 21 листопада 1997 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU97640?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress

⁹ Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

¹⁰ Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. Ратифіковано 16.03.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text

¹¹ Директива (ЄС) 2024/1760 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про комплексну перевірку корпоративної стійкості та про внесення змін до Директиви (ЄС) 2019/1937 та Регламенту (ЄС) 2023/2859. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj>

¹² Директива (ЄС) 2024/1640 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2024 року про механізми, що мають бути запроваджені державами-членами для запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей або фінансування тероризму, про внесення змін до Директиви (ЄС) 2019/1937 та про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 та її скасування. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1>

¹³ Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти фінансових інтересів Союзу, кримінально-правовими засобами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-17#Text

¹⁴ Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1673/oj/eng>

¹⁵ Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L1937>

¹⁶ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

¹⁷ Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>

інших держав, нормативних документів, стандартів й етичних норм (кодексів поведінки), що стосуються боротьби з корупцією¹⁸. Комплаєнс-ризик – ризик, що виникає в результаті недотримання чинного законодавства, внутрішніх документів державних і недержавних організацій (компаній), етичних норм ведення бізнесу, а також через невідповідність між очікуваними (заявленими для досягнення) та реальними результатами діяльності підприємства¹⁹. Управління ризиками – процес, спрямований на систематичне виявлення, аналіз, оцінку ризиків, а також реагування на них з метою утримання на прийнятному (у межах вимог чинного законодавства та внутрішніх документів підприємства) рівні²⁰.

Розбудову системи антикорупційного комплаєнсу пов'язують із ухваленням у 1977 році в США Закону «Про корупцію за кордоном» (*Foreign Corrupt Practices Act, FCPA*)²¹, відповідно до якого американським фізичним, юридичним особам заборонено давати хабарі в іноземних державах; запроваджено відповідальність за виявлені факти (зокрема, у формі пропозиції чи обіцянки) надання матеріальних та / або нематеріальних благ будь-якій іноземній посадовій особі, та вперше на законодавчому рівні до «посадових осіб» віднесено не лише державних службовців відповідних категорій, осіб, котрі здійснюють публічні функції, а й будь-яких інших співробітників державних установ і підприємств.

У 1998 році відповідно до вимог Конвенції Організації економічного співробітництва та розвитку (*Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*) з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав під час здійснення міжнародних ділових операцій²² юрисдикцію Закону «Про корупцію за кордоном» поширено на всіх фізичних осіб та компанії незалежно від національної приналежності, тобто на будь-яку неамериканську компанію, яка веде свою діяльність у Сполучених Штатах, акції якої котируються на американській біржі, або вона діє від імені американської компанії.

Практика підтримання прозорих і відкритих трендів у господарській діяльності досить поширена у Великій Британії, Канаді, Німеччині і вже застосовується в Україні. Основою правового регулювання реалізації антикорупційного комплаєнсу є ратифікована Верховною Радою України у 2006 році Конвенція ООН проти корупції²³, якою встановлено зобов'язання запровадити на національному рівні кримінальну відповідальність за: підкуп національних державних посадових осіб; підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною

¹⁸ Антикорупційний комплаєнс. Посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf>

¹⁹ Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / Чубенко А.Г., Лошицький М.В., Павлов Д.М., Бичкова С.С., Юнін О.С. К. : Ваіте, 2018. 826 с.

²⁰ Там само.

²¹ The Foreign Corrupt Practices Act of 1977. Вебсайт Департаменту юстиції США. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/foreign-corrupt-practices-act>

²² Конвенція по борьбе с подкупом должностных лиц иностранных государств при проведении международных деловых операций. (Стамбул, 21 листопада 1997 року). URL: https://www.zakon.cc/law/document/read/998_154

²³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

посадовою особою; зловживання впливом (тиск, обіцянку надати перевагу тощо); зловживання службовим становищем; незаконне збагачення посадової особи; підкуп у приватному секторі; розкрадання майна у приватному секторі; відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом.

Також слід зазначити, що на досягнення спільних європейських антикорупційних стратегій спрямовані пропозиції, представлені Європейською Комісією в Комунікації 3 травня 2023 року щодо боротьби з корупцією в ЄС і в усьому світі. Антикорупційні пропозиції Європейської Комісії як проект нової Директиви про протидію корупції в ЄС²⁴ передбачають: підвищення обізнаності про корупцію за допомогою інформаційних кампаній, досліджень та освітніх програм для зменшення корупційних ризиків і правопорушень; стандартизацію визначень кримінальних правопорушень тощо.

Питання розбудови системи антикорупційного комплаєнсу згадуються у Рекомендаціях ЄК щодо переговорних розділів 23, 24²⁵ та Дорожній карті з питань верховенства права²⁶ в контексті мінімізації корупційних ризиків.

Рекомендації ЄК включають такі напрями у сфері забезпечення боротьби з корупцією:

- Посилення інституційної спроможності антикорупційних органів, уточнення повноважень щодо перевірки декларацій;
- Удосконалення захисту викривачів корупції;
- Забезпечення відповідності законодавства щодо боротьби з відмиванням коштів стандартам у сфері запобігання і боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму, зокрема стандартам Групи з розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF);
- Мінімізація корупційних ризиків у процесах планування розроблення та прийняття нормативно-правових актів; забезпечення прозорості діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб у взаємодії з інституціями громадянського суспільства та бізнесу;
- Імплементация положень Конвенції ОЕСР щодо боротьби з хабарництвом, впровадження додаткових запобіжників протидії корупції;
- Обмеження надмірного впливу олігархів на економічне, політичне та суспільне життя.

²⁴ Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on combating corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council. COM/2023/234 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legaccontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0234>

²⁵ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2023 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en?prefLang=uk; COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf

²⁶ Дорожня карта з питань верховенства права. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf

Також завдання у сфері боротьби з корупцією щодо розвитку інституційної спроможності антикорупційної інфраструктури; удосконалення законодавчої бази; запобігання відмиванню коштів охоплені розділом 4 Компонента I Ukraine Facility²⁷.

На виконання рекомендацій ЄК стосовно посилення інституційної спроможності антикорупційних органів, уточнення повноважень щодо перевірки декларацій прийнято закони України: «Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» щодо посилення інституційної спроможності Національного антикорупційного бюро України»²⁸; «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури»²⁹ (відповідно до якого САП надано статус юридичної особи публічного права); «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією»³⁰ (положення якого визначають перелік обставин, з урахуванням яких здійснюється укладення угоди про визнання винуватості між прокурором відповідного рівня та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень); «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування медико-соціальної експертизи та впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи»³¹ (яким передбачено, що голови та члени медико-соціальних експертних комісій, особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням повноважень голови або члена медико-соціальної експертної комісії, подають декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а заходи фінансового контролю щодо такої декларації можуть бути здійснені протягом трьох років із моменту її подання); «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану»³² (яким відновлено електронне декларування та відкритий доступ (з урахуванням безпекових

²⁷ План для Ukraine Facility на 2024-2027 роки. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>

²⁸ Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» щодо посилення інституційної спроможності Національного антикорупційного бюро України : Закон України від 08.12.2023 № 3502-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3502-20#Text>

²⁹ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури : Закон України від 08.12.2023 № 3509-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#Text>

³⁰ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29.10.2024 № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#Text>

³¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування медико-соціальної експертизи та впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи : Закон України від 19.12.2024 № 4170-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4170-20#Text>

³² Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану : Закон України від 20.09.2023 № 3384-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4170-20#Text>

заходів) до реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; відновлено дію механізмів фінансового контролю, також визначено, що подані особами-декларантами декларації проходитимуть логічний і арифметичний контроль із визначенням показників ризику для проведення повної перевірки); «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо приведення окремих положень у відповідність до висновків Європейської Комісії щодо України»³³ (положення якого скасовують обмеження повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) стосовно продовження перевірки активів, які вже пройшли процес перевірки, та щодо перевірки майна, набутого декларантами до призначення на посаду державної служби, без шкоди для правил, що застосовуються до національної безпеки під час воєнного стану; встановлено, що повна перевірка декларації проводиться в частині об'єктів декларування, не охоплених повною перевіркою декларацій відповідного суб'єкта декларування за попередні періоди, крім випадків, коли НАЗК отримало нову інформацію про об'єкт, який перевірявся, або коли наявні нові джерела інформації, що не були відомі чи не були доступні під час проведення попередньої повної перевірки).

Попри певний прогрес виконання рекомендації ЄК, антикорупційне законодавство України потребує удосконалення за низкою сфер. Подальші кроки законодавчого забезпечення мінімізації корупційних ризиків відображено нижче (Рис. 1³⁴).

³³ Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо приведення окремих положень у відповідність до висновків Європейської Комісії щодо України : Закон України від 08.12.2023 № 3503-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3503-20#Text>

³⁴ Путівник законодавчого забезпечення правопорядку в Україні (у контексті рекомендацій Європейської Комісії). С. 83. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33557.pdf>

Висновки.

Законодавче забезпечення мінімізації корупційних ризиків та розбудови системи антикорупційного комплаєнсу в Україні супроводжується симбіозом євроінтеграційних змін і викликів воєнного часу.

Затвердження Дорожньої карти у сфері верховенства права є умовою для відкриття Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС» (Fundamentals), що охоплює розділи 23 «Судова влада та основоположні права» і 24 «Юстиція, свобода та безпека», а прогрес у її виконанні визначатиме динаміку переговорного процесу України.

Ключовими напрямками антикорупційної реформи в межах 23 переговорного розділу визначені: дієве впровадження стратегічної антикорупційної політики; посилення міжвідомчої оперативної співпраці та координації, зміцнення оперативних та інституційних спроможностей спеціалізованих антикорупційних органів і Вищого антикорупційного суду; посилення ефективності системи запобігання та протидії корупції, боротьба з корупцією, особливо у сферах підвищеного ризику, таких як публічні закупівлі (особливо у сфері оборони), державні підприємства, митниця та оподаткування, правосуддя і правоохоронні органи, інфраструктура, будівництво й управління землями, природні ресурси та видобуток, а також галузі, що постраждали від війни, подальший прогрес у забезпеченні надійної практики розслідувань, судових переслідувань і винесення вироків за корупцію, зокрема обвинувальних вироків високопосадовцям, а також вилучення та остаточна конфіскація активів.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*